

науках – філософії, історії, соціології, релігієзнавстві, мистецтвознавстві, педагогіці та ін. У психологічному розумінні життєвий шлях особистості – це складна, системно-понятійна багатомірна категорія, що передбачає розкриття індивідуальної історії людини, сукупність подій та обставин індивідуального розвитку особистості. Найважливішою складовою картини світу індивіда є його життєвий простір. А точніше, життєвий простір постає одним зі способів структурування реальності свого життєвого світу, що відбиває фундаментальні характеристики буття людини у світі, істотні характеристики його причетності своєму життєвому світу, культурно й індивідуально. Визначення суттєвих особливостей феномену життєвого простору особистості дає можливість не тільки зрозуміти порушення в яких сферах життєдіяльності призводять до відчуття неблагополуччя у житті особистості або ж сприйняття життєвих ситуацій як проблемних, а також надання психологічної допомоги щодо подолання стресових ситуацій і використання власних психологічних ресурсів особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назарук О.М. Особливості підходів вивчення життєвого простору особистості// Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика. 36. наук, праць / За ред. Н.В. Чепелевої. К.: Міленіум, 2005. С.9-19
1. Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності : монографія / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик-Блакитна, О.В. Рудоміно Дусяцька [та ін.]; за ред. Ю.М. Швалба. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 330 с.
2. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості. К.: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
2. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К. : Либідь, 2003. 376 с.

ПРОБЛЕМА ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Лаврентьєва Ю. А.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
y.u.l.i.a.lavrenteva3131@gmail.com*

Проблема віктимної поведінки з кожним роком набуває все більшого значення у сучасному суспільстві. Особливо значущою така проблема є в кризові, критичні періоди особистісного становлення, до яких відносимо і підлітковий період, коли молода особистість має виражене прагнення дове-

сти власну дорослість і життєву позицію, проте відчуває брак наявних для цього психологічних ресурсів та життєвого досвіду. Саме така невідповідність часто виражається в різноманітних формах віктимного поводження, що ускладнює процес особистісного зростання підлітка.

Поведінка це спосіб включення особистості в діяльність, вона обумовлена конкретно-історичним розвитком особи. Діяльність – це завжди те, що саме робить особистість. Поведінка – це завжди те, яким чином, способом це «щось» особистість робить. Традиційно поведінку описують як процес взаємодії особистості із середовищем, що опосередкований її зовнішньою та внутрішньою активністю. Типова поведінка особистості в різних ситуаціях є проявом її внутрішньої сутності. Кожна людина живе і діє в умовах певної соціальної системи, виконуючи різноманітні соціальні ролі, які репрезентують собою динамічний вираз її соціальних позицій і статусів. Своєрідність поведінки підлітка залежить від характеру його взаємин із оточенням, від норм, ціннісних* орієнтацій, рольових приписів. Слід зазначити, що поведінку, яка не відхиляється від норм безпеки розуміють як нормативно-схвальну, а поведінку, в якій прослідковуються різні відхилення, – як аномальну [5].

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, вкажемо на наявне в спеціальній літературі трактування віктимної поведінки – це вчинки або дії у конкретних ситуаціях, що впливають на мотивацію та рішення злочинців, а також об'єктивно створюють небезпеку заподіяння шкоди діючому суб'єкту. Віктимною поведінка може бути як за об'єктивним змістом, так і за її суб'єктивним сприйняттям злочинцем. Першу називають віктимною, другу – квазі-віктимною [2].

За ступенем зв'язку із злочинною поведінкою віктимна може проявлятися в двох основних формах:

а) евентуальна (від латинського «евентус» – випадок) включає в себе причинно-обумовлені девіації особистості, які актуалізуючись за певних обставин можуть спричинити її потрапляння в небезпечну ситуацію;

б) децидивна (від латинського «децидо» – рішення), що охоплює стадії підготовки і прийняття віктимогеного рішення, та й саму віктимну активність, відповідно, включає в себе доцільні і цілезумовлені девіації.

У психології поняття «віктимна поведінка» визначається як свідомо або несвідомо поведінка потенційної жертви, що провокує, сприяє та зумовлює в певній життєвій ситуації, формуванню умов, за яких виникає можливість спричинення їй шкоди протиправними діями [1].

У цьому дослідженні терміном «віктимна поведінка» позначено свідомі або несвідомі легковажні, аморальні або протиправні дії та вчинки підлітка, які можуть слугувати приводом для вчинення злочину.

Головна ознака віктимної поведінки – це здійснення певних дій або бездіяльність, які сприяють тому, що людина опиняється в ролі жертви.

Теоретичний аналіз виявив, що до основних етапів розвитку віктимної поведінки слід віднести:

деформацію усталених переконань щодо себе і свого життя (розгортання процесу віктимізації);

втрату почуття безпеки (раптові напади паніки, гніву, почуття самотності, безпорадності, ригідна поведінка) ;

прагнення усамітнитись, ізолюватися від людей;

повторне ураження (опосередковане звинувачення з боку рідних, близьких у неправдивості трагічних ситуацій);

формування почуття провини та відсутність підтримки; входження у роль жертви (відчуття приреченості, пристосування до інцидентів та власного стану байдужості, почуття нетерпимості до власних помилок, самозвинувачення, проектування безпорадності на всі сфери життя).

Значна кількість психологічних праць присвячена проблемі структурування та класифікації основних форм, типів, моделей віктимної поведінки. Встановлено, що у більшості з них, виокремлюють дві форми віктимної поведінки – сприяючу і провокуючу.

Л. Романова в своїй праці [3] наводить класифікацію віктимної поведінки неповнолітніх. До першої групи ввійшли неповнолітні із аморальною і навіть протиправною поведінкою. Для цих неповнолітніх притаманні такі риси характеру, як егоїзм, нестриманість, жорсткість, безтактність тощо.

До другої групи віднесено неповнолітніх потерпілих, які не мають чіткої негативної спрямованості особистості, але своєю поведінкою можуть активно сприяти або полегшити вчинення злочину. Водночас мотиви такої поведінки пояснюються іманентним прагненням до самоствердження.

У третій групі неповнолітніх потерпілих поведінка нейтральна з точки зору моралі і закону. Ці неповнолітні дуже легко підпадають під зовнішній вплив, вони ще не мають стійких навичок морального поведіння, а навички і знання, які ще не стали їх власними переконаннями.

Віктимна поведінка, як відхилення від норм безпечної, реалізується в сукупності соціальних (характеристики жертв і поведінкові відхилення від норм індивідуальної і суспільної безпеки), психічних (страх перед злочинністю і іншими аномаліями) і моральних проявів. Вибір норми соціальної (у тому числі і безпечної) поведінки залежить від розвитку суспільства, яке насичує її конкретними ознаками і обирає певні конструкти для характеристики відхилень від неї в конкретному політико-правовому континуумі.

На відміну від дорослих, у підлітків порушення соціальних норм може відбуватися тому, що означена вікова категорія осіб ще не засвоїла ці норми (В. Лавріненко [4]). Виникнення відхилень у поведінці більшість дослідників пов'язують із негативними чинниками, які порушують перебіг процесу соціалізації. Серед них виокремлено такі: незадоволення базових соціальних

потреб; порушення в системі міжособистісних стосунків; неможливість підлітка індивідуалізуватися, а потім інтегруватися у певному соціальному середовищі; неефективна організація педагогічного процесу у школі [5].

Розглядаючи означену проблему, можна назвати дві основні психологічні причини деформації системи норм безпеки: незадоволеність просоціальних потреб, які створюють внутрішній конфлікт особистості та призводять до формування аномальних потреб, наявність особистісних диспозицій (мотиваторів), які впливають на вибір асоціальних засобів і шляхів задоволення потреб.

Отже, віктимна поведінка підлітка може бути необережною, легковажною, ризикованою, провокаційною, конфліктною та об'єктивно небезпечною для нього самого й у результаті чого може призводити до появи криміногенної ситуації, а в деяких випадках і вчиненню злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистров А. Дослідження домінування типів віктимної поведінки в підлітків загальноосвітніх і спеціальних шкіл. *Humanitarium*, 2018. Том. 41, Вип. 1 : Психологія. С. 17–26.
2. Бовть О. Б. Віктимна поведінка як психологічна проблема. *Соціальна психологія*. 2014. № 4 (6). С. 14-22.
3. Гаркавець С. О. Психологія підліткової віктимності. Луганськ : Ноулідж, 2019. 175 с.
4. Лаврінченко В.А. Структурні та змістовні характеристики смислової сфери підлітків із неформальних об'єднань. *Психологія і особистість*. 2020. № 1. С. 71-93.
5. Папуша В. В. Віктимні аспекти проблемної поведінки підлітків. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Вип. 82. Том II. Серія : Психологічні науки. Чернігів, 2020. С. 119-121.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СМИСЛОЖИТТЄВОЇ КРИЗИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Лаврінченко В. А.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
lavrinenko.vitaliy@gmail.com*

Актуальність. Дослідження проблеми протікання підліткової кризи та її вираження у смислових настановах молоді особистості є актуальним на часі, оскільки зумовлене істотними змінами у ставленні до життя сучасних підлітків, характері їх взаємодії з однолітками та стратегіях вирішення протиріч, що лежать в основі даної кризи (наприклад, шляхів доведення власної